

UDK 330.1
Prethodno priopćenje
Primljeno: 12.03.1993.

Dr. IVAN FERENČAK

EKSKURS O EKONOMIJI, EKONOMICI I EKONOMISTIMA *

Različiti su, često dijametralno suprotni, bili i bit će stavovi ekonomista prema kapitalističkoj ekonomiji. Otuda i veliki broj različitih argumenata, mišljenja i teorija u političkoj ekonomiji odnosno ekonomici. Međutim, ako je ranije bilo neizvjesno, što se efikasnosti pa, dakle, i budućnosti kapitalističke i socijalističke ekonomije tiče, sada je doba izvjesnosti. Kapitalistička ekonomija, decentralizirana alokacija resursa, slobodno poduzetništvo, slobodna konkurencija, slobodno tržište, mješovito gospodarstvo pokazalo se uspješnijim u davanju odgovora na pitanje što, kako i za koga proizvoditi od socijalističke alternative.

*Rad predstavlja dio istraživačkih rezultata na projektu "Modeliranje poslovnog odlučivanja u društvenim djelatnostima", kojeg financira Ministarstvo znanosti tehnologije i informatike Republike Hrvatske u razdoblju 1991. - 1993. godina

1. EKONOMIJA - PITANJE ALOKACIJE RESURSA

Teško je zamisliti postojanje bilo kojeg društva (pa, makar to bilo i društvo svetaca) koje ne bi posjedovalo nekakav mehanizam društvene koordinacije. Bez takvog mehanizma, koji individualnim naporima i aktivnostima daje društveni predznak, teško da bismo uživali u, ipak, blagodatima civilizacije. Dapače, u takvim okolnostima (odsustvo mehanizma socijalne koordinacije i kooperacije), kako veli Tomas Hobbes, nema mjesta za industriju, nema računanja vremena, ne postoji umjetnost, pismo, zajednica i najgore od svega, postojao bi stalni strah, opasnost od nasilne smrti, a čovjekov bi život bio usamljenički, siromašan i naravno, kratak.¹

I sve to samo pod pretpostavkom da je izostao onaj najprimitivniji oblik kooperacije koji jednostavno znači odsustvo nasilja.

Što je to što veliki broj sasvim različitih ljudi navodi da poduzimaju čitav niz, međusobno, na naj-složeniji način povezanih i isprepletenih, aktivnosti koje rezultiraju proizvodnjom roba i usluga koje znače opstanak i napredak ljudskog društva.

"U pogonu su doslovce milijuni ljudi kako bi jedni drugima omogućili 'kruh svagdašnji', a da 'svakogodišnji automobil' i ne spominjemo".²

Što je to što, dakle, ljude različitih navika, interesa, potreba itd., navodi na kooperaciju.

Odgovor krije tako često spominjana riječ - ekonomija. Naime, grubo rečeno, samo su dva načina koordinacije gospodarske aktivnosti mnogih ljudi. Dva su načina kojima se inducira njihova kooperacija i povezanost. Dva su, dakle, načina, kako ekonomisti vole reći, alokacije resursa odnosno raspodjele inputa koji će, manje ili više, učinkovito zadovoljiti potrebe društva.

Prvi način uspostavljanja potrebite koordinacije, kooperacije i, s tim u svezi, alokacije resursa pret-

¹ Hobbes, T.: Leviathan. or the Matter, Forme and Power of a Commonwealth Ecclesiastical and Civil, navedeno prema Heyne, P.: The Economic Way of Thinking, Macmillan Publishing Company, New York 1987, str. 3.

² Fridman, M.: Kapitalizam i sloboda, Globus-Školska knjiga, Zagreb 1992, str. 24.

postavlja, manje ili više eksplicitnu, prisilu. Riječ je o centraliziranoj alokaciji resursa - komandnoj socijalističkoj ekonomiji.

Drugi način, druga ekonomija, provodi se posredstvom dobrovoljne suradnje. Riječ je o decentraliziranoj alokaciji resursa - kapitalističkoj ekonomiji - metodu tržišta.

Model centralizirane alokacije resursa - socijalistička ekonomija pretpostavlja predominantnu ulogu nekog makroekonomskog autoriteta (države) budući on/a/ donosi sve odluke koje se tiču proizvodnje, investicija i potrošnje. Relativno uspješno funkcioniranje ovakvog sustava (praksa ga nije potvrdila), između ostalog, pretpostavlja i zadovoljavanje izuzetno zahtjevnog uvjeta: potpuna odnosno savršena informiranost donositelja gospodarskih odluka. Država odnosno makroekonomski autoritet mora raspolagati točnim informacijama o proizvodnim mogućnostima svih, ali doista svih, proizvođača i preferencijama svih potrošača.

Drugo, država ili neki njen organ, mora biti u stanju, u kratkom vremenu, preraditi informacije i donijeti izuzetno veliki broj relevantnih odluka. Ali, poteškoće ovdje ne prestaju. Uvođenje vremenske dimenzije čini ih doista nesavladivim. Naime, procesu mijene podvrgnute su kako tehnike proizvodnje tako i potrebe potrošača. Već ova simplifikacija pokazuje da to pratiti i promptno reagirati, jednostavno, nije moguće.

Međutim, potrebno je još nešto. Ne vlastita inicijativa, ne poduzetništvo već poslušnost. Komandna - socijalistička ekonomija zahtijeva doslovno provođenje odluka alokatora. Neizvršavanje jednog zadatka dovodi u pitanje cjelokupni plan proizvodnje i potrošnje. U uvjetima visokog stupnja saturiranosti potreba (ovakva ili onakva odluka alokatora bitno ne hendikepira potrošače) i lakog prilagođavanja zahtjevima za povećanom i kvalitetnijom proizvodnjom (što karakterizira izuzetno visoku proizvodnost rada) ovo i ne mora biti suviše teško. Međutim, u uvjetima kronične oskudice koju, uostalom, socijalistička ekonomija uporno reproducira i ovo predstavlja nerješivi problem.³

Model decentralizirane alokacije resursa - kapitalistička ekonomija isključuje postojanje makroekonomskog autoriteta - "vidljive ruke" te se sve aloka-

cijske odluke donose decentralizirano - posredstvom "nevidljive ruke" - tržišta. Tržište pruža sve informacije, preko mehanizma cijena, proizvođačima za donošenje samostalnih odluka o predujmljivanju sredstava i sve informacije za donošenje samostalnih potrošačkih odluka. Ukratko, proizvođači proizvođači društvenu potrebnu vrijednost, potrebnu vrijednost za drugoga, nastoje realizirati aktivnu, višu razmjensku vrijednost (profit) za sebe. Potrošači, opet, nastoje realizirati, budući ne mogu kupiti sve robe i usluge koje žele, takvu kombinaciju roba i usluga koja najviše odgovara njihovim potrebama. Ovdje se, dakle, vjeruje s punim pravom, da će proizvodnju jače i bolje stimulirati profit, kao motiv, i tržište, kao mehanizam dobrovoljne suradnje, nego centralno planiranje, kolektivizam ili altruizam.

Sustavu je inherentno stalno i uniformno nastojanje svakog čovjeka da poboljša svoje životno stanje. Tržišna ekonomija eksplicitno prepoznaje vlastiti, osobni, sebični interes kao osnovnu motivacijsku polugu u ljudskim odnosima. Tržišna ekonomija oslobađa snagu i energiju normalnih ljudskih bića, kojima altruizam nije stran, ali kojima je bliska težnja da povećaju blagostanje svoje i svoje porodice. Ali, osobni interes jest i može biti u službi općeg -, društvenog interesa samo ako ga kontrolira tržište savršene konkurencije.

Nažalost, stvarno tržište nije savršeno konkurentno. Ono poznaje monopole, ono proizvodi eksternalije (eksterne ekonomije i eksterne diseconomije), ono nije u stanju udovoljiti zahtjevima za proizvodnjom tzv. javnih dobara, informacije koje ono pruža često nisu potpune a nisu niti besplatne, itd.

Niti kapitalistička ekonomija nije, dakako, idealna. Zbog razloga koje smo naveli (i nekih drugih) njeno funkcioniranje zahtijeva postojanje države i prinude "vidljive ruke". No, i ova nesavršena kapitalistička alokacija resursa (vođena i koordinirana obim rukama, "vidljivo" i "nevidljivo"), uvjereni smo, jest u stanju iznuditi (makar samo djelomično i kao dugoročnu tendenciju),

- da se proizvodnja odvija u onim količinama i srazmjerima koji manje-više odgovaraju platežno sposobnoj društvenoj potrebi;
- da se proizvodnja, zahvaljujući ipak djelotvornom korištenju ograničenih resursa, neprekidno uvećava;
- da se proizvodnjom, na sve kvalitetniji način, zadovoljavaju ne samo postojeće potrebe već da se

³ Sustavu očigledno nedostaje i mrkva (motiv) i štap (kazna). Praksa pokazuje da model nije u stanju funkcionirati u svom čistom obliku. I ne samo to. On je izuzetno zahtjevan te i u svom razblaženom obliku škripi i nije efikasan.

stvaraju nove i, s tim u svezi, sredstva za njihovo zadovoljavanje.⁴

2. EKONOMIKA I EKONOMISTI

Ekonomija je, imali smo prilike vidjeti, mehanizam koji alokira ograničene resurse nastojeći ih upotrijebiti na najkompetitivniji način. Ekonomija nastoji na najbolji mogući način odgovoriti na tri pitanja: što, kako i za koga proizvoditi? Zadatak je ekonomije boriti se sa oskudicom. Zadatak izuzetno težak budući naše želje premašuju resurse - sredstva koja su u funkciji njihova zadovoljenja. Kada tako ne bi bilo, kada bi resursi (rad, kapital, zemlja, poduzetništvo) bili neograničeni a potrebe limitirane ekonomija ne bi bila toliko zanimljiva i važna a zbog toga što ne bi postojali svi brojni i teški ekonomski problemi i pitanja.

Ekonomika, znanost o ekonomiji, proučava ekonomske aktivnosti ljudi, aktivnosti vezane uz alokaciju resursa. Ona, dakle, istražuje kako ljudi pomoću ograničenih resursa pokušavaju zadovoljiti svoje neograničene želje i potrebe. Dakako, poput ostalih znanosti i ekonomika je evoluirala pa i ime promijenila.

Tako "teorijski otac kapitalizma" A. Smith veže političku ekonomiju (staro ime ekonomike) uz pragmatični ali i zahtjevni cilj - povećati bogatstvo i moć zemlje.

"Bogatstvo i moć svake zemlje, ukoliko moć zavisi od bogatstva, mora uvijek biti u srazmjeri s vrijednošću njenog godišnjeg proizvoda, koji je fond iz koga se konačno moraju platiti svi rashodi. Ali, velika svrha političke ekonomije svake zemlje jest da poveća bogatstvo i moć te zemlje."⁵

Naravno, Smith je odlučno vjerovao da kapitalistička ekonomija jest u stanju povećavati proizvodnu snagu rada i, stoga, bogatstvo naroda. Ali, niti sam Smith nije kapitalističku ekonomiju smatrao nepomućenim dobrom. Slaveći sposobnost te ekonomije da privatni, sebični interes stavi u službu općeg, društvenog interesa on upozorava da ova sjajna sposobnost kapitalističke ekonomije može biti izigrana. Zamjetna je, naime, njegova odbojnost prema monopolu. "Ljudi iste struke rijetko se sastaju, čak i za zabavu i razonodu, a da se razgovor ne završi zavjerom protiv javnosti ili nekim planom za podizanje cijena."⁶

Eksplוזija roba i bogatstva koju je izazvala kapitalistička ekonomija nije za sve značila porast bogatstva i blagostanja, sasvim sigurno ne u istoj mjeri. Ekonomisti tu činjenicu - činjenicu da sustav različito postupa sa različitim stranama procesa alokacije - nisu mogli ne uočiti. I Ricardo i Malthus razloge postojanja niskih nadnica i s tim u svezi siromaštva vide u pretjeranom razmnožavanju radnika. "Rad je skup, kad je rijedak, a jeftin, kad ga ima obilno."⁷

U zemljama koje su davno naseljene "stanovništvo raste brže od fondova potrebnih za njegovo uzdržavanje."⁸ I stoga "prijatelji čovječanstva mogu samo željeti da radne klase u svim zemljama imaju smisla za udobnosti i uživanja i da se svim zakonitim sredstvima potiču, da ih sebi pribave. Ne može postojati bolje osiguranje protiv prevelikog broja pučanstva"⁹

Jasno se, dakle, priznalo da kapitalistička ekonomija nije u stanju, ni tada a ni sada, sve učiniti zadovoljnim i bogatim. Ali, to nije poljuljalo vjeru ekonomista u nju. Osim ovoga objašnjenja nejednakosti ekonomski teoretičari su nudili i druga. Ako stvari stoje kako stoje onda, vele ekonomisti utilitaristi, na čelu s J. Benthamom, pružimo "najveću korist za najveći broj ljudi".

"Rezultati možda nisu bili najbolji, ali su bili najbolje što se moglo postići, tvrdili su utilitaristi. Implicitna, a u stanovitoj mjeri i eksplicitna, bila je ideja da ne mora baš svatko prosperirati... Patnje i lišavanje neizbježni su čak i u ovom najboljem mogućem svijetu"¹⁰

Zanimljivo objašnjenje funkcioniranja kapitalističke ekonomije dugujemo socijalnom darvinizmu. H. Spencer, čija jest sintagma "održanje najsposobnijih", ističe da samo primjenjuje Darwinove ideje i adaptira ih kako bi vrijedile za ljudski rod.¹¹

Ukratko, kapitalistička se ekonomija doživljava kao arena u kojoj preživljavaju najsposobniji. Sukladno ovakvom načinu razmišljanja (ekstremna "laissez faire" ekonomika) tržište je najbolji i najefikasniji oblik društvene organizacije budući je najbližnje pri-

7 Ricardo, D.: Načela političke ekonomije, Centar za kulturnu djelatnost, Zagreb 1983, str. 118.

8 Isto, str. 121.

9 Isto, str. 121.

10 Galbraith, J. K.: Anatomija moći, Stvarnost, Zagreb 1983, str. 110.

11 Vidjeti: Spencer, H.: The Study of Sociology, D. Appletonand Co., New York 1891, str. 438.

4 Vidjeti: Šik, O.: Treći put, Globus, Zagreb 1983, str. 174.

5 Smith, A.: Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda I, Kultura, Beograd 1970, str. 516.

6 Isto, str. 210

rodnom svijetu. Predani egoisti, i oni u prirodi i oni na tržištu, u stanju su zadržati sve što proizvedu a sposobni su zahvatiti i dio outputa onih čiji je altruizam istinski i snažan. Riječ je o neumoljivom procesu tako da "altruiste" čeka izumiranje. I naglasimo, razloge isticanja vlastitog, sebičnog interesa i ponašanja valja tražiti, kako u prirodi tako i ljudskom društvu, u oskudici. Dakle, borba za resurse jest jednostavno funkcija njihove insuficijencije. Uostalom, kada ne bi postojao vlastiti interes, što bi ljudi maksimalizirali, na čemu bi inzistirali?

Marx je, nasljedivši teoriju radne vrijednosti a njome i tezu da samo rad stvara bogatstvo, te naumivši razotkriti zakone ekonomskog kretanja ljudskog društva (novi, nimalo pragmatički cilj političke ekonomije), izvršio potpunoj kritici kapitalističku ekonomiju. Privatni se interes našao na optuženičkoj klupi.

Ukratko, kapitalističku ekonomiju a zbog eksploatacije (višak vrijednosti kojega proizvede radnik prisvaja vlasnik kapitala), zbog unutarnjih razarajućih snaga (pri tome se misli na akumulaciju pri porastu organskog sastava kapitala koja, tvrdi marksistička politička ekonomija, nužno obara profitnu stopu i dovodi u pitanje na privatnom vlasništvu i privatnom interesu izgrađenu ekonomiju), zbog vanjskih manifestacija tih i takvih proturječnosti (riječ je o ekonomskim krizama hiperprodukcije koje su rezultat sukoba privatnog i društvenog interesa) mora zamijeniti, na ovaj ili onaj način, druga ekonomija, drugi mehanizam alokacije. Riječ je o alokaciji, i prema Marxovom i Lenjinovom dictumu, koja će se obavljati u uvjetima društvene - državne kontrole nad sredstvima za proizvodnju što bi isključivalo eksploataciju.

No, more kritike i negativni stav prema kapitalističkoj ekonomiji nije spriječio izricanje nekih sasvim izravno izrečenih komplimenata. Npr. kapitalizmu se ne odriče sposobnost razvijanja proizvodnih snaga te se tvrdi da kapital, a zbog svog "nagona za apsolutnim bogaćenjem" koji vodi u "strasni lov na vrijednost", neprekidno "sve revolucionira, rušeći sve prepreke koje ometaju razvitak proizvodnih snaga,¹² proširenje potreba, raznolikost proizvodnje i iskorištavanje i razmjenu prirodnih i duhovnih snaga."¹³

12 Ali, razvitak proizvodnih snaga, vjeruje Marx, vodi kapitalizam njegovom prirodnom ili, pak, nasilnom kraju. I stoga u svom "Kapitalu" uzvikuje: "Akumulirajte! Akumulirajte! U tome su sav Mojsije i proroci", vjerujući da je tek razvijeni kapitalizam osjetljiv na socijalističke udare. Povijest ga je demantirala.

13 Marx, K.: Osnovi kritike političke ekonomije I, MED, tom 19, Prosveta, Beograd 1979, str. 261.

Pa onda i jedna proročka misao: "Svaki individualizam (u okvirima kapitalističke ekonomije - nap. autora) posjeduje društvenu moć u obliku neke stvari. Oduzmite stvari tu društvenu moć, pa ćete je morati dati osobama nad osobama".¹⁴

Kako je ovdje dobro i točno anticipirana socijalistička stvarnost. Dakle, eksploatacija, poslužimo se kategorijama Marxove teorije radne vrijednosti, može biti i gora (mislimo neproduktivnija) od one koju je "otkrila" i prokazivala marksistička politička ekonomija.

Nakon velikog kritičara ekonomika ide u susret čovjeku zahvaljujući kojemu dobiva (novo) ime a kapitalistička ekonomija novog i jakog zagovornika. Riječ je o A. Marshallu koji oko četrdeset godina, sve do svoje smrti 1924. godine, bijaše prvi među anglo-američkim ekonomistima.

On pokušava pomiriti klasičnu (političku ekonomiju) i novu ekonomiku koja nastaje. Ugrađuje u nju, prema vlastitim riječima, metode znanosti o malim povećanjima ili diferencijalni račun i vraća je ovozemaljskom predmetu istraživanja.

"Politička ekonomija ili ekonomika je proučavanje ljudskog roda u običnom toku života; ona istražuje onaj dio djelatnosti pojedinca i društva koja je najuže povezana sa sticanjem i upotrebom materijalnih stvari potrebnih za blagostanje."¹⁵

Marshall odaje priznanje Ricardu i njegovim sljedbenicima jer su razvili teoriju slobodnog poduzetništva odnosno slobodne konkurencije "koja, sadrži mnoge istine koje će vjerojatno važiti dokle god ima svijeta. Njihov je rad bio čudesno potpun unutar uskog područja koje je pokrivaio... Velik dio ostalog njihovog rada ograničen je odviše isključivim razmatranjem posebnog stanja tadašnje Engleske; a ta je ograničenost uzrokovala reakciju. I tako sada, kada su veće iskustvo, više slobodnog vremena i veća materijalna sredstva omogućili da se slobodno poduzetništvo stavi pod nešto veći nadzor, da se smanji njegova moć da čini zlo i da se poveća njegova moć da čini dobro, među mnogim ekonomistima raste neka vrsta kivnosti protiv slobodnog poduzetništva. Mnogi su čak skloni da preuveličavaju njegove loše strane i da ga okrivljuju za neznanje i patnje koje su posljedica ili tiranije i ugnjetavanja u prošlim vremenima ili krivog poimanja i zloupotrebe ekonomske slobode.

14 Marx, K.: Isto, str. 63

15 Marshall, A.: Načela ekonomike, Centar za kulturnu djelatnost, Zagreb 1987, str. 25.

Između te dvije krajnosti nalazi se većina ekonomista (Marshall očigledno sebe ovdje nalazi i svrstava - nap. autora) koji - obrađujući slične probleme u različitim zemljama - unose u svoje radove nepristranu želju da utvrde istinu...¹⁶

Ciljevi ekonomike, njenih istraživanja, su sticanje znanja zbog njega samog ali i njegova praktična primjena u društvenom životu. Međutim, ekonomika se kloni političkih problema te je ona "znanost, čista i primijenjena, a ne znanost i umijeće. I bolje se opisuje širokim izrazom 'ekonomika' nego užim izrazom 'politička ekonomija'."¹⁷

Raspravljajući o kamati od kapitala (kamata je nagrada za čekanje) Marshall eksplicite dovodi u pitanje praktični zaključak da bi, a zbog pravednosti i opće sreće, trebalo zabraniti svakoj privatnoj osobi da posjeduje neko sredstvo za proizvodnju te da se posjedovanje ograniči samo na sredstva koja služe za vlastitu upotrebu.

Ovaj negativni stav prema ekonomiji koja ne bi bila kapitalistička zahtijevao je i kritičku analizu Marxovog učenja o vrijednosti. Nećemo je prepričati.

"Tvrđili su (Marx, Rodbertus i drugi - nap. autora) da radna snaga uvijek proizvodi, višak iznad nadnica i prirodnog trošenja kapitala korištenog da pomogne radnoj snazi, te da se nepravda nanese radništvu sastoji u tome da taj višak koriste drugi... Nije točno da je pređenje u tvornici, nakon odbitka prirodnog trošenja strojeva, proizvod onih koji njima rukuju. To je proizvod njihova rada zajedno s radom poslodavaca i nižih rukovoditelja i korištenog kapitala, a sam taj kapital je proizvod rada i čekanja, pa je prema tome pređenje proizvod različitih vrsta rada i čekanja. Priznamo li da je pređa rezultat samo rada, a ne rada i čekanja, nema sumnje da ćemo neumoljivom logikom biti prisiljeni da priznamo da nema opravdanja za kamate, za nagradu za čekanje, jer je zaključak sadržan u pretpostavci. Rodbertus i Marx se doduše za svoje pretpostavke smionu pozivaju na autoritet Ricarda, ali je ona u stvari jednako suprotna njegovoj izričitoj tvrdnji i općem tonu njegove teorije vrijednosti i zdravom razumu".¹⁸

Prema tome, kapital i usluga koju on čini nije i ne može biti besplatno dobro ali... "snaga Rodbertusovih i Marxovih suosjećanja s patnjama siromašnih uvijek

zaslužuje naše poštovanje... iako je, u slučaju Marxa, zaključak bio zaodjeven u tajanstvene hegelijanske fraze, s kojima je 'očijukao', kao što nam to sam kaže u svom Predgovoru".¹⁹

Ako je bila izražena snažna sumnja u alternativu kapitalističke ekonomije ostalo je, u Marshalla, dosta vjere i pouzdanja u kapitalističku. Ukratko, sposobni pojedinci uspijevaju brzo povećati svoj raspoloživi kapital, nesposobni gospodarstvenici ga jednako uspješno i brzo gube. Sve to, te dvije različite sile, teže i uspijevaju kapital prilagoditi njegovoj dobroj upotrebi. Čini nam se da smo ovako nešto već čuli. Ništa čudno. Ekonomisti su ljudi s korjenom.

I tada, u doista teškim vremenima kapitalističke ekonomije (koja, dakle, ima ne samo teorijskog već i živog takmaca - Lenjinovu socijalističku ekonomiju), u vrijeme Krize, riječ dobija John Maynard Keynes.

Valjalo je, naime, učiniti nešto sa sasvim lošim funkcioniranjem kapitalističke ekonomije. Nezaposlenost, taj stari problem, je problem kojega Keynes pokušava riješiti. Nas, naravno, zanima krajnji stav prema kapitalističkoj ekonomiji a kojega Keynes utemeljuje na osnovu marginalističke makroekonomske analize.

Razlog zbog kojeg svoju teoriju (Opća teorija zaposlenosti, kamata i novca, 1936. godine) naziva umjereno konzervativnom jest činjenica da ona ukazuje na ključno značenje uspostave neke centralne uprave nad pitanjima koja su do sada bila prepuštena poduzetništvu pojedinaca.²⁰

On smatra, a rečeno u jednom pismu Rooseveltu, "apsolutno najvažnijim povećanje nacionalne kupovne moći, i to takvo povećanje koje bi proizišlo iz društvenog trošenja financiranog zajmovima".²¹

Naime, ukoliko štednja premaši postojeće investicije smanjit će se potrošnja te se gomilaju zalihe, smanjuje se broj zaposlenih, smanjuje se proizvodnja. Ovo će trajati sve dotle dok se štednja i investicije ne uravnoteže i to, naravno na razini nepotpune zaposlenosti.

Terapija se nameće sama po sebi. Treba suzbiti štetno djelovanje štednje i to na način da država investira. Tako se ravnoteža može postići na visokoj razini proizvodnje i zaposlenosti.

¹⁹ Isto, str. 358.

²⁰ Vidjeti: Keynes, J. M.: Opća teorija zaposlenosti, kamate i novca. Centar za kulturu djelatnost, Zagreb 1987, str. 213.

²¹ Harrod, R. F.: The Life of John Maynard Keynes, Macmillan and Co., London 1951, str. 121.

¹⁶ Isto, str. 31.

¹⁷ Isto, str. 47-48.

¹⁸ Isto, str. 357.

"Stoga zamišljam da će se podružljivo investiranje u priličnoj mjeri pokazati jedinom načinom kako osigurati približno punu zaposlenost, no to uopće ne isključuje niz kompromisa i puteva kojima javne vlasti surađuju s privatnim poduzetnicima. Ali izvan toga je teško izvući očite prednosti za sustav državnog socijalizma koji bi obuhvatio većinu vidova gospodarskog života zajednice. Nije preuzimanje vlasništva nad sredstvima za proizvodnju ključna stvar koju država mora učiniti. Država će postići sve što se od nje traži ako može odrediti ukupnu količinu resursa koju valja posvetiti povećanju sredstava i osnovnu stopu povrata za njihove vlasnike. Osim toga, potrebne mjere podružljivanja moguće je uvoditi postupno i bez prekida općih društvenih zasada."²²

Ako kapitalistička ekonomija zahtijeva proširenu ulogu države očigledno se ne može dovesti u pitanje cjelokupni sustav kapitalističkog individualizma. Naime, tvrdi Keynes, "ostaje vrlo široko polje djelovanja za očitovanje privatnog poduzetništva i odgovornosti pojedinca. U tim će područjima još uvijek vrijediti uobičajene prednosti individualizma."²³

No, niti ovo široko polje ostavljeno privatnoj poduzetnosti i inicijativi nije za neke ekonomiste dovoljno prostrano. Riječ je o neoliberalnim ekonomistima - spomenimo F. Hayeka i M. Friedmana. Ovi moderni zagovornici Quesnayovih i Smithovih ideja, ovi moderni apostoli laissez-fairea upozoravaju na ogromno značenje tržišta te na opasnosti od uključivanja države u proces alokacije.

"Prvo, djelokrug vlasti mora biti ograničen. Njezina osnovna funkcija mora biti zaštita naše slobode... Oslanjajući se prije svega na dobrovoljnu suradnju i privatnu poduzetnost u ekonomskim i drugim aktivnostima možemo osigurati da privatni sektor bude ograničenje moći državnog sektora i djelotvorna zaštita slobode govora, vjeroispovjesti i mišljenja."²⁴ I dozvolimo Friedmanu da izrekne još jednu, vrlo važnu, pohvalu slobodnom tržištu, kapitalističkoj eko-

nomiji: "Povijesni se dokazi slažu u pogledu odnosa između političke slobode i slobodnog tržišta. Ne poznajem ni jedno društvo koje je u većoj mjeri obilježeno političkim slobodama, a koje nije isto tako prakticiralo nešto usporedivo slobodnom tržištu u organiziranju pretežnog dijela ekonomske aktivnosti."²⁵

No, bez obzira na ne mali broj kritičara i njihovu veću ili manju radikalnost keynesijanska revolucija jest trag kojeg se mora slijediti kako bi došli do "glavne struje moderne ekonomske znanosti".

Što jedan od njenih tumača, P. Sammelson, misli o ekonomici? Ona "je proučavanje kako društva koriste oskudne resurse da bi proizvela vrijedne robe i raspodijelila ih među različitim ljudima".²⁶

Ovdje se, dakako, afirmativno misli o kapitalističkoj ekonomiji. Ona postaje mješovito gospodarstvo u kojem se rukuju "nevidljiva" Smithova ruka (tržište) i "vidljiva" Keynesova ruka (država).

3. UMJESTO ZAKLJUČKA

Različiti su stavovi ekonomista prema kapitalističkoj ekonomiji. Izuzetno su brojni oni "za" ali i oni "protiv". Stoga i veliki broj argumenata, mišljenja i teorija.

Ekonomisti su, bez obzira na tabor kojem su pripadali, baš kao da se nalaze u neakvoj simbiotičkoj klopci, manje ili više, pridonijeli i pridonose razvitku političke ekonomije odnosno ekonomike. Dijelom, zahvaljujući tome, unatoč tome i nezavisno od toga dvije su suvremene ekonomije nastale i razvijale se.

Međutim, ako je ranije bilo neizvjesnosti sada je doba izvjesnosti. Kapitalistička ekonomija, decentralizirana alokacija resursa, slobodno poduzetništvo, slobodna konkurencija, slobodno tržište, mješovito gospodarstvo pokazalo se uspješnijim u davanju odgovora na pitanja što, kako i za koga proizvoditi od socijalističke alternative.

²² Keynes, J. M.: Opća teorija zaposlenosti, kamate i novca, Centar za kulturnu djelatnost, Zagreb 1987, str. 213.

²³ Isto, str. 214

²⁴ Friedman, M.: Kapitalizam i sloboda, Globus - Školska knjiga, Zagreb 1992, str. 14.

²⁵ Isto: str. 21.

²⁶ Sammelson, P. A., Nordhaus, W.: Ekonomija, "Mate", Zagreb 1992, str. 3.

LITERATURA

1. *Baban, Lj.*: Ekonomija tržišta, Školska knjiga, Zagreb 1989.
2. *Boone, L., Kurtz, D.*: Contemporary Business, The Dryden Press, New York 1987.
3. *Cerovac, M.*: Povijest ekonomskih doktrina i tendencije u razvitku suvremene ekonomske teorije, Sveučilište u Osijeku, Osijek 1980.
4. *Dyal, A. J., Karatjas, N.*: Basic Economics, Macmillan Publishing Company, New York 1985.
5. *Eckert, D. R., Letwich, H. R.*: The Price System and Resource Allocation, The Dryden Press, New York 1988.
6. *Friedman, M.*: Kapitalizam i sloboda, Globus - Školska knjiga, Zagreb 1992.
7. *Galbraith, J. K.*: Anatomija moći, Stvarnost, Zagreb 1983.
8. *Galbraith, J. K.*: Doba neizvjesnosti, Stvarnost, Zagreb 1977.
9. *Galbraith, J. K., Salinger, N.*: Almost Everyone's Guide to Economics, Penguin Books, Harmondsworth 1984.
10. *Heyne, P.*: The Economic Way of Thinking, Macmillan Publishing Company, New York 1983.
11. *Ketcham, R.*: Individualism and Public Life, Basil Blackwell Inc., New York 1987.
12. *Keynes, J. M.*: Opća teorija zaposlenosti, kamate i novca, Centar za kulturnu djelatnost Zagreb 1987.
13. *Legradić, R.*: Historija ekonomske teorije, Ekonomski fakultet u Osijeku, Osijek 1975.
14. *Marshall, A.*: Načela ekonomike, Centar za kulturnu djelatnost, Zagreb 1987.
15. *Marx, K.*: Kapital I MED, tom 21, Prosveta, Beograd 1977.
16. *Marx, K.*: Osnovi kritike političke ekonomije I, MED, tom 19, Prosveta, Beograd 1979.
17. *Parkin, M.*: Economics, Addison-Wesley Publishing Company, New York 1990.
18. *Paul, E. F., Miller, F. D., Paul, J.*: Ethics, Politics, and Human Nature, Basil Blackwell Ltd., Oxford 1991.
19. *Ricardo, D.*: Načela političke ekonomije, Centar za kulturnu djelatnost, Zagreb 1983.
20. *Sammuelson, P. A., Nordhaus, W.*: Ekonomija, "Mate", Zagreb 1992.
21. *Schumpeter, J. A.*: Povijest ekonomske analize, Informator, Zagreb 1975.
22. *Smith, A.*: Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda, Kultura, Beograd 1970.
23. *Truett, J. L., Truett, B. D.*: Economics, Times Mirror - Mosby College Publishing, St. Luis 1987.

Ivan Ferencak, Ph.D.

EXCURSE ON ECONOMY, ECONOMICS, ECONOMISTS

Summary

The attitudes of economists towards the capitalist economy have been and will be different, frequently diametrically opposite. From there appear numerous different arguments, opinions and theories in political economy and economics respectively. However, if earlier the question of efficiency and consequently the futurity of the capitalist and socialist economy was uncertain, now it is the time of certainty. The capitalist economy, decentralized allocation of resource, free enterprizing, free competition, free market, mixed economy showed itself to be more efficient in answering the question who, how, and for whom to produce from the socialist alternative.